BERICHTEN VAN HET
NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

'30-'50

nr 23, najaar 1993

BERICHTEN VAN HET
NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

1/2

'30-'50

Inhoud

Inhoud p.2

Woord vooraf p.3

Op het getouw p. 4 - 11

In memoriam p.12

Initiatieven p.13

Uit het buitenland p.14 - 15

De schatkamer p.16

Prikbord p.20

Dossier p. 21 - 28

Agenda p. 29

'30-'50

Halfjaarlijks berichtenblad van het ***Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog***

Résidence Palace, Blok E
Wetstraat 155 - Bus 2
B-1040 BRUSSEL
Tel. 02/287.48.11
Fax 02/287.47.10

Openingsuren
Maandag t.e.m. vrijdag
9-12 u.
13-17 u.

Redactie
Wim Meyers

Vormgeving
Christophe Lisart

Tekstverwerking
Nicole Meganck

Verantwoordelijk uitgever
José Gotovitch
Rue H. Maubel 52, 1190 Bruxelles

Nr. 23 / najaar 1993

De uitdaging werd beantwoord, de operatie is geslaagd : Het Centrum heeft zijn nieuwe huisvesting in het Résidence Palace.

Het verplaatsen van tientallen tonnen archief, boeken, tijdschriften, affiches en foto's, van een drukkerij, van publicaties in druk, van een foto-labo, van een twintigtal bureaus, van een computernetwerk, van tentoonstellingspanelen... en dat alles op de geëigende plaats brengen, vroeg amper drie maanden sluiting. De werking is hervat in dat Art Déco-complex, dat allerminst verwacht had een dergelijke invasie mee te maken.

Bloc Belliard was oorspronkelijk bestemd om eerder sober de «vrijgezellen» te herbergen, in de schaduw van de weelderige appartementen die op de Wetstraat uitgaven. Tientallen jaren geleden werd het gebouw als kantoorruimte ingericht, sindsdien echter niet meer opgefrist. Het vergde een diepgaande opknapbeurt en heel wat knutselwerk om een grote leeszaal in te richten, het computernetwerk te installeren, de electrische leidingen te moderniseren, een minimale beveiliging voor onze collecties uit te bouwen.

Twee elementen speelden mee om al die uitdagingen tijdig te beantwoorden : de morele en lichamelijke inzet van het personeel van het Centrum en de belangrijke financiële steun van de Minister van Wetenschapsbeleid, die het dramatisch geldgebrek van de Regie der Gebouwen kon compenseren. De Administratie van het Résidence Palace compenseerde zijn budgettaire onmacht met zeer veel goede wil.

De inhuldiging, druk bijgewoond en in aanwezigheid van Minister Jean-Maurice Dehousse, liet ons toe allen onze erkentelijkheid te laten blijken en onze vrienden het verrichte werk te laten bewonderen.

Niet dat alles nu volledig in orde is, nog talrijke werkjes dienen opgeknapt, maar we kunnen ons volledig inzetten voor de realisaties die wij plannen voor 1994, de herdenking van het bevrijdingsjaar, en 1995, de verjaardag van het einde van de oorlog.

Voor u ligt het eerste volledige nummer van '30-50'. Uw opmerkingen, uw wensen kunnen ons helpen het nog beter te maken. Binnenkort verschijnen andere publicaties, de Cahiers-Bijdragen 16, *verschillende catalogi en inventarissen, de* Acta *van de colloquia die de voorbije jaren gehouden werden over* extreem Rechts in Franstalig België, *over de* verplichte tewerkstelling, *over het* Joodse probleem in België tijdens de bezetting.

Nu reeds zijn onderzoeksploegen aan het werk om verschillende grote wetenschappelijke gebeurtenissen voor te bereiden. In november 1994 wordt in Brussel een internationaal colloquium gehouden gewijd aan het verzet in Noord-Europa, en dat in nauwe samenwerking met het Parijse Institut d'Histoire du Temps Présent *(IHTP). In december werkt het Centrum mee aan het VUB-colloquium naar aanleiding van de verjaardag van het Sociaal Pact.*

In 1995 zal het Centrum, met de navorsers van al onze wetenschappelijke instellingen, pogen de balans op te maken van de weerslag van de oorlog op de Belgische samenleving. Dit ambitieus project wil alle aspecten van het politiek, economisch, sociaal en cultureel leven onderzoeken. Grootschalige enquêtes werden op stapel gezet. Een ervan, over de wegvoering, wordt gesteund door het Fonds voor Fundamenteel Kollektief Onderzoek . Dit is een bijkomend bewijs van het belang dat aan onze initiatieven gehecht wordt.

Aldus vervult het Centrum, zo hopen wij toch, voluit de rol van draaischijf en denktank in het federaal wetenschappelijk leven van het land (WM *).*

Dr. José Gotovitch
Directeur

1 De initialen van de vertaler worden met een * vermeld.

LOPEND ONDERZOEK BUITEN HET CENTRUM.

Moet de geschiedenis herschreven worden ?

Over de archieven van Moskou.

Wat in Moskou gebeurde in augustus 1991 heeft zeker het verloop van de geschiedenis gewijzigd. En wanneer men sommige commentatoren leest zou de opening van de archieven, die daaruit voortkwam, daarenboven toelaten de hele geschiedenis van de 20e eeuw, minstens vanaf 1917, te herschrijven.

Moet het probleem, afgezien van het soms niet-onbaatzuchtige genoegen voor de historici die daar een rechtvaardiging vinden voor nieuwe onderzoeksprojecten, reizen, colloquia en publicaties, werkelijk in die termen gesteld worden ?

Een eerste opmerking : de archieven zijn in werkelijkheid minder toegankelijk dan men vertelt, de studies over wat toegankelijk is zijn pas gestart. Wie zich nu aan definitieve uitspraken waagt, begeeft zich op glad ijs. Geschiedenis bestaat niet alleen uit enkele in de media breed uitgespreide scoops. Eerder dan een algemene mening uit te drukken lijkt het voorzichtiger en nuttiger de vragen te omschrijven en de diverse, ons gekende, terreinen te onderzoeken.

Op één terrein is het oordeel gemakkelijk te vellen : de interne geschiedenis van de Sovjetunie. Daar de geschiedenis van de betrekkingen tussen de landen van het "socialistisch blok" een constructie was vanuit een ideologisch vertoog, d.w.z. dat vanuit de ideologie die geschiedenis alleen op die manier kon verlopen, omdat de gebeurtenissen alleen zo pasten in de ideologische context, ligt het voor de hand dat het openstellen van de archieven niet het herschrijven van die geschiedenis maar eenvoudigweg het schrijven ervan zal mogelijk maken. Alhoewel het decennium van Chroetsjov enkele timide openingen toeliet, en de periode van Gorbatsjov beloftenrijk wilde zijn, waren de opklaringen beperkt en vooral gedirigeerd. De keuzes waren gedicteerd door de CPSU en de essentie van de macht bleef buiten het onderzoeksveld. De gelijktijdige verdwijning van de communistische partij en van de Sovjetunie opent dus werkelijk perspectieven, alhoewel de nieuwe machthebbers reeds aangetoond hebben dat ze graag het buitengewone gewicht van de geschiedenis willen gebruiken om hun belangen te versterken.

Dan nog moet de plaats van opzoekingen wel omschreven worden : wordt er niet gezegd dat de archieven van Binnenlandse Zaken teleurstellend zijn, dat de dossiers leeg zijn...

Een ander terrein waar de mogelijke openstelling reeds stof heeft doen opwaaien in de media en dat in de toekomst wellicht nog zal doen is die van de Geheime diensten. Wanner zo'n dienst niet langer geheim is, komt er heel wat aan de oppervlakte: soms kan dat dodelijk zijn voor enkelingen, soms verheugend voor de rechtstreeks geïnteresserde middens, maar zelden of slechts gedeeltelijk draagt het bij tot het begrijpen van de krachtsverhoudingen en de mechanismen van de geschiedenis. Maar in een land zonder publieke opinie is het duidelijk dat de archieven van de KGB en diens voorgangers veel informatie zullen leveren, minder van politionele aard dan wel eenvoudigweg getuigenissen van de dagdagelijkse werkelijkheid van de sovjetbe-

volking, zoals reeds werd aangetoond door de beruchte archieven van Smolensk [2]. Blijft wel dat na enkele geruchtmakende lekken, waaraan zonder twijfel enig smeergeld niet vreemd was, de huidige directie van de Russische archieven gereageerd heeft en zich, zowel op dit terrein als op andere, tracht te richten, naar de regels die in het Westen gelden voor de gerechtelijke en de politie-archieven. Laat ons hopen dat op dit terrein de Verenigde Staten het na te volgen voorbeeld zullen zijn eerder dan België !

Ik moet hier wel vertellen dat de voorafgaande opmerkingen het resultaat zijn van onrechtstreeks verworven kennis en van gesprekken ter plaatse. Wel had ik de gelegenheid enkele kenschetsende bladzijden in handen te houden - het origineel onderzoek van het *Sonderkommando S* over de *Rote Kapelle* - geleend door de man die aan Thierry Wolton [3] het ondervragingsprotocol van de Grand Chef Léopold Trepper in de Lubjankagevangenis verschafte. Die KGB-documenten zijn in werkelijkheid afkomstig van gerechtsdossiers. Naar aanleiding van de ontelbare rehabilitatieprocessen van de slachtoffers van Stalins zuiveringen, graven de verschillende commissies schatten aan documentatie op, maar in rechtstreeks verband met de individuele voetstappen in het voordeel van die mensen die hun persoonlijk, familiaal of ander belang kunnen aantonen in die zaak. Een wat bijzondere tegenhanger van de *Freedom of Information Act...*

Nu kom ik tot wat ik zelf kon leren tijdens de verschillende zendingen die ik, met de steun van het NFWO en het *Commissariat Général aux Relations internationales de la Communauté française* (CGRI), in de Russische archieven ondernomen heb.

Een gezamelijke persconferentie van het AMSAB en het Centrum en enkele publicaties [4] maakten de ontdekking en de in 1992 opgestelde inventaris van de door de Duitse bezetter geroofde Belgische archieven, die naderhand verborgen werden gehouden door de Sovjets, bekend. Sindsdien worden onderhandelingen gevoerd door het Departement van Buitenlandse Zaken, die gunstig schijnen te verlopen. Op termijn zullen die archieven niet alleen naar België terugkeren, maar tevens naar de diverse archiefproducenten of hun rechtstreekse of morele erfgenamen.

Nader onderzoek ter plaatse maakt nu reeds duidelijk dat een aantal aspecten van onze politieke en militaire geschiedenis vervolledigd zullen worden, al was het maar omdat, vóór 1940, toen die bronnen nog bij ons waren, het hedendaags geschiedenisonderzoek pas zijn eerste wankele en aarzelende stappen zette. Voor de geschiedenis van het socialisme, alhoewel reeds diepgaand bestudeerd, zal het passionant zijn als historicus vandaag de bronnen door te nemen die Bertrand of Delsinne in hun tijd doornamen. De papieren Arthur Wauters voeren ons naar het hart van het interbellum en zullen die andere miraculeus geredde fondsen, de verslagen van het Bureau en van de Algemene Raad, vervolledigen. De geschiedschrijving over het Jodendom in ►►

2 Tijdens de inname van Smolensk in 1941 maakten de Duitsers, tot hun grote verbazing, de volledige archieven van de plaatselijke CPSU buit. Na de nederlaag kwamen die archieven in Amerikaans bezit. Voor hen waren deze documenten van groot belang om het Sovjetregime te verstaan. Cfr. Merle FAINSOD, *Smolensk à l'heure de Staline*, Paris, Fayard, 1967, 495 p.; *Guide to the Records of the Smolensk Oblast of the All Union Communist Party of the Sovietunion*, 1917-1941, Washington, National Archives and Records Service, 1980, XVIII + 277 p.

3 Thierry WOLTON, *Le Grand Recrutement*, Paris, Grasset, 1993.

4 Oa. José GOTOVITCH, *Les archives du Komintern*, in *AMSAB Tijdingen*, speciaal nummer *Mission to Moscow*, nr. 16, zomer 1992, pp. 22-23.

België was quasi onbestaande, toen de weergevonden archieven naar het *Reich* gebracht werden. De vragen die voor 1940 gesteld werden inzake de vrijmetselarij draaiden voornamelijk rond de rites en de exegese, de sociale geschiedenis of breder zelfs de politieke geschiedenis waren totaal afwezig. Kortweg, onze eigen geschiedenis zal veel baat vinden bij de terugkeer van onze verdwenen fondsen. Wat kan er logischer zijn ?

We onderstreepten reeds elders het belang van de Duitse fondsen betreffende de bezetting, die in deze archivalische oorlogsbuit gevonden werden. De hoop er de archieven van de *SIPO Belgien Nordfrankreich* tegen te komen is ijdel gebleken. Twee gehelen zijn belangrijk voor ons : de sociale dienst van de *Waffen SS* die o.m. betrekking heeft op het geheel van de vreemdelingen die het Duitse uniform droegen, en de dossiers *Belgien* van het *Reichswirtschaftsministerium*. De hoop echter om die fondsen snel naar het *Bundesarchiv* te zien terugkeren schijnt echter te moeten worden opgegeven. Daarom zijn we onderhandelingen begonnen over de mogelijkheid ze in Moskou op microfilm te laten zetten. Zoals men elders in deze *'30-'50* kan lezen, zal het onderzoek van de sovjetfondsen over de krijgsgevangenen ons, zo hopen wij, nadere inlichtingen geven over het lot van de talrijke landgenoten die, onder verschillende vlaggen en in verschillende omstandigheden, in de naoorlog in de Sovjetunie verdwenen.

Wat totaal veranderd is en bijna het ontdekken van een verzonken historisch continent lijkt, is de volledige toegankelijkheid van de dossiers van de Communistische Internationale en haar zuster- en dochterorganisaties : *Roode Hulp, Roode internationale, Liga tegen het Imperialisme*, enz... Met de hulp van goede inventarissen zijn deze dossiers nu toegankelijk in de leeszaal van het Centrum voor neerlegging en bewaring van hedendaagse archieven dat het Instituut voor Marxisme-Leninisme (IML) is opgevolgd. Reeds op het einde van de tachtiger jaren werden talrijke documenten op microfilm gezet voor de verschillende communistische partijen (de Franse, de Italiaanse, de Belgische, de Nederlandse, enz.), maar dan wel volgens het goeddunken van de Sovjets en zonder dat men kon vernemen in welke verhouding wat er gegeven werd stond tot wat er in zijn geheel bewaard was. Vanaf nu echter is alles toegankelijk, als men maar Russisch kent ! De sacrosancte persoonlijke dossiers staan de vorsers ter beschikking, rekening houdend met de bescherming van de privé-sfeer. Er mag wel benadrukt worden dat de *Komintern*, ontbonden in 1943, verder bleef leven in het Instituut Nr 100, om vervolgens op te gaan in de sectie Internationale Betrekkingen van de CPSU. Daardoor wordt de oorlogsperiode volledig gedekt, en de toen gewisselde telegrammen zijn vrijgegeven. Daarenboven bezit hogervermeld Centrum de archieven van het Centraal Comité van de CPSU tot 1952 en die van het *Kominform*. Beide fondsen heb ik doorgenomen, althans wat België betreft, tijdens mijn laatste verblijf in juni 1993.

Zonder in details te treden moet gezegd worden dat in dat geheel dat de historicus deed watertanden - Praesidium en Secretariaat van de Communistische Internationale, dossiers van de militanten van het apparaat, Bureau van het *Kominform*, de archieven van Jdanov [5], de archieven van de Sectie voor Internationale Betrekkingen van de CPSU, enz... - revelaties, documenten die de visie op de geschiedenis doen wankelen, zeer zeldzaam zijn. Men wist dat de Internationale in de realiteit de verschillende communistische partijen leidde. Men kan er nu de gebruikte mid-

5 Jdanov was de rechterarm van Stalin, ideoloog van de Koude Oorlog en sleutelfiguur van het Kominform.

delen en tactiek van omschrijven, de strategie echter was gekend. Toch onderkent men de discussies, die de strategie hadden bepaald, men kan de beperking qua bewegingsvrijheid meten, waarin de nationale leidingen en de bijzondere "afgevaardigden" zoals een Eugène Fried [6] in Frankrijk of Andor Berei [7] in België moesten werken. Eigenlijk geen wereldschokkende revelaties, maar daartegenover staat dat de bronnen voorhanden zijn om het communisme te bestuderen als een historisch fenomeen en niet meer als een betovering, duivels of goddelijk naargelang van het uitgangspunt. Daardoor wordt het mogelijk de "Kominterniërs" sociologisch te beschrijven; de relaties tot de andere sociale en politieke krachten zullen daarenboven beter omschreven kunnen worden, en dat op zich is reeds een grote stap vooruit.

Wanneer men echter de beslissingsmechanismen van de internationale communistische beweging of van de Sovjetunie wil bestuderen stelt men snel vast dat de essentiële bronnen nog steeds ontbreken. Licht op dat deel van de geschiedenis kan slechts komen vanuit de archieven van het secretariaat van het Centraal Comité van de CPSU, zo die de recente gebeurtenissen overleefd hebben. Al de inlichtingen waarover we beschikkenwijzen erop dat het niet gemakkelijk zal zijn er binnen te geraken. De flaters begaan door een aantal Westerse auteurs en journalisten, met de medeplichtigheid van een aantal grijpgrage Russische ambtenaren, hebben geleid tot een diep wantrouwen van de huidige archiefverantwoordelijken. Terwijl we dit schrijven doen geruchten over tijdelijke of definitieve sluiting de ronde... De internationale wetenschappelijke gemeenschap kan al zijn gewicht gebruiken inzake deze beslissingen, de belangrijke argumenten in deze zijn de ernst van de studies, gebaseerd op die nieuwe archieven, en de wetenschappelijke samenwerkingsakkoorden, die met de nieuwe instellingen gesloten kunnen worden (* WM).

José Gotovitch

6 Eugène Fried, afgevaardigde van de Communistische Internationale bij de Franse Communistische partij, vluchtte naar België in augustus 1939. Hij werd in Brussel vermoord op 17 augustus 1943.

7 Andor Berei was de afgevaardigde van de Communistische Internationale bij de Belgische Communistische Partij. Hij verbleef klandestien in ons land van 1937 tot 1945.

Nieuwe inventarissen

Onlangs kwam de nieuwe Inventaris *Archives Louise de Landsheere* (*Inventaires* 27), samengesteld door Gerd De Coster, van de pers. De Landsheere, een grote dame van het Verzet en jarenlang lid van het Wetenschappelijk Comité van het Centrum, liet haar archief aan onze instelling na. Het is een omvangrijk bestand dat een onmisbare schakel vormt voor de bestudering van de naoorlogse rol en functie van verzet.

Tenslotte nog even herinneren aan de enkele maanden geleden verschenen inventaris van ons bestand *Union des Travailleurs Manuels et Intellectuels*(*U.T.M.I.*) - *Unie van Hand-en Geestesarbeiders* (*U.H.G.A.*) (*Inventaires* 26), werk van H. Masson.

DM

Prijs : Inventaire 26, UTMI..., 32 p. 150 Bfr; Inventaire 27, de Landsheere, 57 p., 200 Bfr. Via het Centrum te bestellen.

Het lot van de Belgische krijgsgevangenen in Rusland.

Onze Russische vakgenote A.S. Namazova is een specialiste in de geschiedenis van België en promoveerde met een studie over de Revolutie van 1830 en bereidt nu de uitgave voor van Russische diplomatieke teksten betreffende België. Zij is verbonden aan het Instituut voor wereldgeschiedenis van de Russische Academie der Wetenschappen in Moskou. Zij was zo vriendelijk ons een tekst te bezorgen, waarin zij een aantal bevindingen geeft over de pas opengestelde Russische archieven die inlichtingen bevatten over Belgen, bij oorlogsgebeurtenissen betrokken (om de leesbaarheid te bevorderen heeft de redactie de tekst bewerkt. Uiteraard kan elke belangstellende de oorspronkelijk in het Frans gestelde tekst bij de redactie raadplegen).

De Tweede Wereldoorlog is bijna een halve eeuw geleden geëindigd, maar toch wordt nog gezocht naar een aantal verdwenen slachtoffers. Nu de archieven ontsloten werden, niet alleen voor de Russische historici maar ook voor buitenlandse navorsers, kan kennis worden genomen van de miljoenen documenten die over hun lot kunnen getuigen.

*De Centrale Regeringsarchieven (*OSOBOM*, voorheen Centrum voor bewaring en studie van historische archieven) bewaren in het Departement Registratie en Cartotheek documentenreeksen over de Duitse krijgsgevangenen en hun lotgenoten van de met Duitsland verbonden legers* [8]*. Deze krijgsgevangenen werden van 1941 tot 1945 geregistreerd door de vroegere* GUPVI *(Algemene Directie inzake krijgsgevangenenzaken) in het MVD (Ministerie van Binnenlandse Zaken) van de Sovjetunie.*
In die GUPVI*-archieven worden dossiers bewaard over 3.486.206 krijgsgevangenen (455 generaals, 96.299 officieren en 3.389.459 onderofficieren en soldaten). Daarvan werden er 2.967.686 vrijgelaten en gerepatrieerd (346 generaals, 81.183 officieren en 2.879.154 onderofficieren en soldaten). In de Russische kampen overleden 518.480 mannen, waarvan 106 generaals, 8.103 officieren en 510.271 onderofficieren en soldaten.*

Uiteraard is het aantal Belgen, Nederlanders en Luxemburgers niet te vergelijken met dat van de Duitse krijgsgevangenen (2.388.443 man), er werden 2.014 Belgen, 4.730 Nederlanders en 1.653 Luxemburgers gevangen genomen door het Sovjetleger. 1.833 Belgen, 4.530 Nederlanders en 1.557 Luxemburgers werden vrijgelaten en naar hun land teruggestuurd. In Rusland werden dus 177 Belgen, 199 Nederlanders en 92 Luxemburgers begraven.

De vermelde archieven kunnen ons inlichtingen geven over wie er vrijgelaten werd en gerepatrieerd, wie in Rusland overleden is en wie er via het GSOVG *(Sovjetbezettingstroepen in Duitsland) aan de Geallieerden werd overgedragen.*

De archieven van de ondervragingen geven ons inlichtingen over geboorteplaats en -datum, nationaliteit, adres bij inlijving, naam van de eenheid waarin zij dienden, stamboeknummer, plaats en datum van de gevangenneming,

8 Op dit ogenblik werken in het *OSOBOM* Poolse, Duitse, Noorse en Finse historici. Barbara Emerson werkt er over de Belgische krijgsgevangenen.

inlichtingen over ouders en familie, onderwijs (lagere en middelbare school, militaire specialisatie), militaire onderscheidingen, krijgsgevangenenkamp. Diegenen die niet in de Waffen-SS *("Langemarck", "Flandern", "Wallonie") dienden werden onmiddellijk na het einde van de oorlog gerepatrieerd. Zij die in de Waffen-SS gediend hadden werden pas in 1948-1949 vrijgelaten. Blijft voor ons wel de vraag of zij heelhuids thuisgekomen zijn, want velen waren uitgeput, gewond of ziek.*
Met deze korte bijdrage willen wij de aandacht van onze Belgische collegae vestigen op het bestaan van deze bronnen, die de nabestaanden kunnen inlichten over het lot van hun familieleden, die voor immer in de Russische aarde rusten (* WM).

A.S. Namazova
Moskou

In de marge

De *Dictionnaire historique des fascismes et du nazisme* van Serge BERSTEIN en Pierre MILZA (Bruxelles, Ed. Complexe, 1992) is een stevig boekwerk (bijna 900 p.) met een massa practisch bereikbare informatie. De inleiding geeft daarenboven een heldere, verstaanbare (aan verstaanbaarheid mangelt het dikwijls in de bepaling van fascisme en nazisme) definitie van de onderwerpen. Maar dan komen de foutjes, waardoor twijfel binnensluipt over de waarde van het geheel. Zo het trefwoord *Belgique*. Dat men *Staaf de Clercq* schrijft is nog niet zo erg (p. 111), dat het VNV vanaf 1936 "*prit l'allure d'une section du NSDAP*" roept al wat vragen op (ibid.), dat de DeVlag en Jef Van de Wiele "*allaient constituer... la légion Algemeene* (sic) *SS Vlaanderen*" klopt al helemaal niet meer (p. 112), om maar te zwijgen van "*...De Clercq ne parvint pas, ni après sa mort en 1943* (sic), *son successeur Elias, à empêcher l'Allemagne d'annexer le territoire flamand au Grand Reich*" (ibid.). Die fouten kunnen te wijten zijn aan de gebruikte literatuur, het meest recente werk dateert van 1969. Eerder beschamend voor een in België gevestigde uitgeverij. Klap op de vuurpijl is wel, in de rubriek *Collaboration* de zin "*En Belgique, les différentes tendances du fascisme se retrouvèrent dans le socialisme de Henri De Man qui, en 1933, fit accepter son plan de travail par le Parti ouvrier belge de Léon Degrelle, Rex, implanté en pays wallon et dont la base militante comme les électeurs étaient francophones*". Zonder verdere commentaar, maar bijzonder jammer.

WM

Pas verschenen

Van Lode WILS verscheen korte tijd geleden *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen* (Leuven, Garant, 1992, 306 p.), een persoonlijk en doordacht overzicht "van de ontwikkeling van etnisch en nationaal bewustzijn in onze gewesten... De nadruk ligt op de moderne natievorming tijdens de jongste eeuwen: de Belgische en in onderlinge verwevenheid de Vlaamse en de Waalse" (p. 11). Het kleinste compliment dat men kan brengen is dat het van een visie getuigt.

De lezer zal, naargelang zijn ideologische achtergrond, het hartsgrondig eens of even hartsgrondig oneens zijn met de auteur, wat echter niet belet dat dit essay (jammer genoeg geen voetnoten en geen bibliografie, maar ja, het genre !) door iedereen die zich om de behandelde problematiek bekommert met aandacht moet gelezen worden.

WM

Bezoek aan het Bundesarchiv Potsdam

Van 26 tot 30 juli bezocht ik het inmiddels tot *Bundesarchiv. Abteilungen Potsdam* omgedoopte vroegere *Zentralarchiv*, met het doel er de archieven m.b.t. de Belgische economie in de Tweede Wereldoorlog te verkennen. De oogst was echter niet zo rijk als verhoopt. Zo bevatten de archieven van de Rijksministeries slechts bitter weinig informatie over België. Voor zover er in het *Reichsfinanzministerium* iets te vinden was, betrof het bijna uitsluitend zeer algemene informatie over Belgische financiële aangelegenheden tijdens het interbellum. Het *Reichswirtschaftsministerium* leverde al niet veel meer op. De *Handelspolitische Abteilung* van het *Auswärtiges Amt* bevatte een paar interessante bundels, over de handel in oorlogsmateriaal met België van 1937 tot mei 1940, en over het Belgisch - Russisch handelsakkoord (lente '41). Het archief van de *Beauftragter für den Vierjahresplan* bevatte een bundel over "*Währungsausgleichung Belgiens*". De *Reichsbank* en het *Statistisches Reichsamt* leverden, met enkele interessante dossiers die voornamelijk de financiële aspecten van het bezettingsregime belichtten, de grootste buit op. Ook I*G Farben - Volkswirtschaftliche Abteilung* en de *Deutsche Revisions- und Treuhandgesellschaft* bevatten een aantal bundels met weliswaar weinig spectaculaire, maar soms toch nuttige informatie over (voornamelijk) afzonderlijke industrieën of industrietakken. Daarentegen bleken de dossiers die de *Reichskreditgesellschaft* over Belgische bedrijven aanlegde volkomen oninteressant (enkel krantenknipsels). De microfiches van de *Deutsche Bank* m.b.t. België betroffen voor het overgrote deel de *Cie Wagons Lits*. De *Dresdner Bank* tenslotte bleek zijn archieven teruggeëist en ook gekregen te hebben, zodat die die zich nu in het *Altbankarchiv* van de *Dresdner Bank* te Berlijn bevinden.

Schloss Cecilienhof, waar de Conferentie van Potsdam (17 juli - 2 augustus 1945) plaatsgreep. Toen werd Europa verdeeld, bijna vijftig jaar later ziet de wereld er helemaal anders uit (foto WM).

Tenslotte nog een woord over de werkomstandigheden : men mag maximaal 20 nummers per dag opvragen en als het druk is, mag men zich op een lange wachttijd instellen. Wie in het archief wil eten, kan dit : er is een kantine die zeer goedkope maaltijden voorzet, maar de kwaliteit is er dan ook naar.

Patrick Nefors
Aspirant N.F.W.O.

DOORDENKER *"Die Weltgeschichte ist das Weltgericht". Das ist nicht naiv. Das ist infam.*
Johannes Gross Notizbuch, Frankfurter Allgemeine Magazin, 27. August 1993, p. 41.

LOPEND ONDERZOEK IN HET CENTRUM.

Ondanks de sluitingsperiode - onze verhuis - kon het Centrum zijn opdracht als documentatiecentrum ook dit jaar uitvoeren, zoals het ook in de voorafgaande jaren gebeurde.

De leeszaal kreeg het bezoek van Belgische en buitenlandse navorsers. Wat de laatsten betreft kunnen vermeld worden de Amerikaanse auteur Stanley Cohen, die kennis wilde verwerven over de tijdsgeest in België en Frankrijk voor de jaren 1939-1940 ; Prof. Tsakasa Ishihara (Universiteit van Musashi) met zijn belangstelling voor de militaire aspecten van de bevrijding ; Prof. Evelyn Barish (*University of New York*), wier onderzoek op Paul de Man gericht was. Karl Heinz Roth (*Hamburger Stiftung für Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts*) werkte rond sociale politiek en collaboratie in het bezette België. Dorothea Van Der Linden, navorser bij de Universiteit van Amsterdam zette haar doctoraatsonderzoek naar het lot van de verplicht tewerkgestelde arbeiders na de bezetting verder.

Daarnaast werden de collecties van het centrum uitvoerig geraadpleegd voor het maken van seminariewerken, o.m. onder leiding van Prof. Mark Van den Wijngaert (KUB) over de verplichte tewerkstelling, Prof. Francis Balace (ULg) over het rexistisch politiek personeel en Prof. Ginette Kurgan (ULB) over het patronaat. Studenten zijn niet de enigen die de weg naar de leeszaal gevonden hebben. Meer en meer komen ook de leerkrachten van het secundair onderwijs, soms van leerlingen vergezeld.

Een generatieverschijnsel is dan weer de aanwezigheid van een aantal gepensioneerden, die hun eigen geschiedenis zoeken of meer willen weten over een verleden, dat zij als getuige meebeleefd hebben en dat zij nu willen begrijpen. De heroplaaiende belangstelling voor de plaatselijke geschiedenis zal niet zo snel luwen. Getuige daarvan zijn de talrijke onderzoeksprojecten én van enkelingen, én van historische kringen én van studenten, die er stof voor hun verhandeling verzamelen. Naarmate 1994 en 1995 naderen doen meer en meer gemeentelijke administraties een beroep op onze documentatie. Hetzelfde geldt voor de pers en radio en televisie. Gedurende talrijke jaren werd de oorlogsperiode voornamelijk behandeld door studenten geschiedenis, meer en meer studenten in de rechten, economie, kunstgeschiedenis, zoeken nu naar onderzoeksthema's in het kader van de oorlogsjaren.

Uit het Verhuisalbum: "Inpakken... ... en wegwezen" (Fotos LM)

En tenslotte, zoals in het verleden, vindt ook het post-universitair onderzoek nog steeds materiaal in onze collecties. Enkele voorbeelden : de studie van het politiek personeel in Limburg door Daniël Coninckx ; de bezettingspolitiek op het muziekgebied door Stefan Fragner ; de evolutie van het sociaal recht in België na 1944 door Eric Geerkens en het statuut van de Oostkantons door Jacques Marquet.

(*WM).

Chantal Kesteloot

In Memoriam

Auguste ROESELER overleed op 11 april 1993 in de Universitaire Klinieken Saint-Luc in St. Lambrechts-Woluwe. De overledene was tot voorzitter gekozen van het Nationaal Verbond der Weggevoerden en Werkweigeraars (N.V.W.W.) tijdens de oprichting ervan in Brussel op 13 mei 1945. Die functie oefende hij 48 jaar uit, tot aan zijn overlijden.

Geboren in Laken op 4 april 1919, milicien van de klasse 1938, was hij gemobiliseerd van 26 juli 1939 tot 2 juni 1940 en nam deel aan de 18-daagse veldtocht. Vanaf maart 1942 lid van de B.N.B., nam hij deel, vanaf einde oktober 1942 tot aan zijn arrestatie op 20 juni 1944 door de Brigade Z van Rex en de Gestapo, aan de oprichting van de Hulp aan Werkweigeraars (H.A.W.), die vanaf oktober 1943 gefinancierd werd door de Groep Socrate van Raymond Scheyven.

Tot 25 augustus 1944 werd hij gevangen gehouden in Sint-Gillis, waarna hij overgebracht werd naar de gevangenis van Genthin, bij Berlijn. Daar werd hij door de Amerikanen bevrijd op 27 april 1945. Op 10 mei 1945 was hij terug in België.

Na zijn bevrijding en tot zijn opruststelling op 1 januari 1982 oefende hij belangrijke functies uit bij de Bank van Brussel.

Als lid van het Wetenschappelijk Comité van het Centrum sinds maart 1990 droeg hij in belangrijke mate bij tot de werking van het Centrum. Het symposium over de verplichte tewerkstelling, in oktober 1992 georganiseerd door het Centrum en de N.V.W.W., bekroonde zijn samenwerking met onze instelling. Het personeel van het Centrum zal steeds zijn vriendelijkheid en hartelijkheid herinneren .

AD

Onze gewezen collega Henri FASSBENDER overleed, amper vijftig jaar oud, op 13 juli dit jaar. Afgestudeerd aan de UCL als licentiaat geschiedenis maakte hij deel uit van het navorsersteam van 1 september 1972. Hij verrichtte archiefreizen naar Portugal en Rome, waar zijn kennis van de Italiaanse archieven van groot nut bleek. Zijn scherpe intelligentie kwam tot uiting in zijn hyperkritische zin, gemilderd door zijn gevoel voor humor. In 1975 werd hij als assistent verbonden aan de UCL, waarna hij andere paden bewandelde. We bieden zijn nabestaanden onze innige deelneming aan.

WM

In de marge

Het archief van "schilder" Flor Grammens werd in 1985 door het Grammensfonds voor bewaring overgemaakt - toen bleek dat één dag na het overlijden van Grammens reeds diefstal in het archief vastgesteld was - aan de bibliotheek van de Campus Kortrijk van de KUL, mits inventarisatie en ter beschikking stelling voor wetenschappelijk onderzoek. Koen PARMENTIER zorgde voor een verzorgde, van plaats- en persoonsnamenregister voorziene inventaris (Kortrijk, Bibliotheek KUL, Campus Kortrijk, 1992, 47 p.)

WM

Verplichte tewerkstelling

Het Symposium over de verplichte tewerkstelling op 6 en 7 oktober 1992 werd door 178 belangstellenden bijgewoond. De Acta worden eerstdaags uitgegeven.

Wijlen A. Roeseler tijdens zijn openings-toespraak.

Aandachtige blik op de tentoonstelling "Verplichte tewerkstelling" (Foto's AG)

Een colloquium

Het *Institut d'Histoire du Temps Présent* (Parijs) organiseert in samenwerking met diverse universiteiten over geheel Frankrijk een reeks van vijf colloquia over het thema *La Résistance et les Français.* In dat raam bereidt het Centrum, samen met het IHTP, in Brussel, van 24 tot 26 november 1994, een internationaal colloquium voor gewijd aan *La Résistance et les Européens du Nord.* Bedoeling is te komen tot een vergelijkende benadering van het verzetsfenomeen in Frankrijk, België, het groot-Hertogdom Luxemburg, Nederland, Noorwegen en Denemarken.

Als thema's werden weerhouden *Les Résistants et les Anglais* (het verzet en de Britten), *Mouvement social et Résistance (classe ouvrière, patronat et classes moyennes, élites et mobilité sociale)* Sociale beweging en verzet (arbeiders-klasse, patronaat en middenstand, elites en sociale mobiliteit), *Mémoires collectives de la Résistance* (collectief geheugen van het verzet). De aandacht zal vooral gaan naar samenlevings-, vertegenwoordigings- en mentaliteitsfenomenen. Een volledig programma verschijnt in de volgende '30-'50 (* WM).

JG

Nog een colloquium

De Limburgse Werkgroep voor Aktuele Geschiedenis (LIWAG) organiseert op 24 oktober 1994 een studiedag onder de titel "1943. Burgeroorlog in Limburg ?", waarin gepeild zal worden naar de sociale en politieke context van de woelige en dramatische gebeurtenissen in het Limburgse tijdens de tweede wereld-oorlog. Een stuurgroep onder leiding van Daniël Coninckx, in samenwerking met het Centrum, werkt het programma uit, waarbij een beroep gedaan wordt op Limburgse en andere specialisten. Het volledig programma zal in de volgende aflevering van '30-'50 verschijnen. Dat alles zal plaatsgrijpen in het Limburgs Universitair Centrum (LUC) in Diepenbeek bij Hasselt.

Verdere inlichtingen en suggesties bij Daniël Coninckx, LIWAG-PUC, Universitaire Campus, 3590 Diepenbeek

WM

World War II: *1943-1993 a 50-year perspective*

Op 3 en 4 juni 1993 richtte het *Siena College* in samenwerking met de *University of New York* de jaarlijkse conferentie in over de Tweede Wereldoorlog. Dit jaar werd in een aantal lezingen de nadruk gelegd op het jaar 1943. De conferentie vond plaats in Loudonville dat deel uitmaakt van de agglomeratie van Albany, de hoofdstad van de staat New York.

Drie kwart van het deelnemersveld werd gevormd door professoren en vorsers van Amerikaanse universiteiten en militaire academies. Voorts waren de deelnemers afkomstig uit Canada, Australië, Israël, Zuid-Afrika, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en België.

Op twee dagen werden telkens in drie parallelle secties een veertigtal referaten gehouden over een brede waaier van onderwerpen. De militaire gebeurtenissen namen een belangrijke plaats in; het ging daarbij om de zeeslagen in de Stille Oceaan, de strijd in Italië, de geallieerde bombardementen op West-Europa en de land-, zee- en luchtoorlog in Rusland. Aan de rol van het Britse Imperium en Canada werden twee afzonderlijke secties besteed. Daarnaast kwamen de oorlogspropaganda, de rol van vrouwen en diverse minderheden in het oorlogsgebeuren, het Amerikaanse thuisfront en de impact van de oorlog op het artistieke leven aan bod. In de afdeling diplomatieke geschiedenis ging de aandacht naar de geallieerde conferenties van 1943 en de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten. Wat het verzet in Europa betreft, werden de rol van de OSS ten opzichte van Joegoslavië, de identiteitscrisis bij de Sovjetpartizanen en de rol die de poëzie van Louis Aragon speelde in het Franse verzet, belicht. De bezetting kwam aan bod in twee referaten: Gerhard Hirschfeld gaf een overzicht van Hitlers nieuwe orde en Mark Van den Wijngaert hield een uiteenzetting over de tewerkstellingspolitiek in bezet België.

De voorzitters van de diverse secties hielden in de regel zeer strikt de hand aan de spreektijd die voor elk referaat was uitgetrokken. Op die manier werd telkens voldoende ruimte gelaten voor discussie en kon men zeer gemakkelijk van de ene naar de andere sectie overschakelen. De commentatoren van elke sectie hadden vooraf de teksten of de samenvattingen van de referaten gekregen. Zij baseerden daarop een aantal beschouwingen die tevens de inleiding tot de discussie vormden. Organisatorisch was de conferentie een schoolvoorbeeld.

Een opvallend kenmerk van de meeste Amerikaanse referaten was dat vrij beperkte onderwerpen zeer diepgaand werden uitgespit zonder veel oog te hebben voor de relevantie ervan voor het hele oorlogsgebeuren. Gelukkig slaagden de commentatoren er vaak in de onderwerpen tegen een ruimere achtergrond te plaatsen zodat een brede discussie toch nog mogelijk was. In de secties waar dat niet gebeurde, beperkte de discussie zich tot een onderonsje van specialisten. Inherent aan de Amerikaanse benadering van de Tweede Wereldoorlog is dat het in hoofdzaak om militaire gebeurtenissen te doen is. Vandaar ook de ruime deelname van docenten van de militaire academies aan de conferentie. Maar zij hebben lang niet het monopolie van de militaire geschiedenis; vrijwel elke universiteit besteed ruim aandacht aan de krijgs-

geschiedenis. Dat is alvast één van de opvallende verschillen met de Europese academische wereld.

Kenmerkend was ook de zeer directe stijl in referaten, discussies en gesprekken. Het behoort tot de academische geplogenheden in de Verenigde Staten er geen doekjes om te winden en zich niet te verschuilen achter mooie maar in de regel holle fraseringen. De kennisoverdracht is daardoor veel efficiënter en het debat verloopt in een open geest. Ook op dat gebied was de deelname aan de *World War II Conference* een bijzonder leerrijke ervaring.

Mark Van den Wijngaert
Prof. Katholieke Universiteit Brussel

Lastige en lieve lezers

De ideale lezer, die waarvan iedere leeszaalbediende droomt; bescheiden, rustig, vriendelijk, met zin voor humor en wetende wat hij wil, deze 'droomlezer' bestaat natuurlijk niet.

Hoewel sommigen aardig dicht het ideaalbeeld benaderen. De hier boven genoemde kwaliteiten komen wel afzonderlijk bij verschillende lezers voor, soms zelfs meer dan één. Maar dikwijls ook in combinatie met andere, minder aantrekkelijke eigenschappen voor een leeszaalbediende, bijvoorbeeld ongeduld (waar blijven de gevraagde documenten), onbegrip (waarom mag uit een thesis niet gefotocopieerd worden), ongeloof (waarom is uitgerekend het boek dat ik wil raadplegen verdwenen), wispelturigheid (vijf boeken aanvragen, even doorbladeren en terug vijf andere aanvragen). Gelukkig heeft dit nog slechts tot lichte ergernis geleid en ontvangen wij meer lieve dan lastige lezers. De verschillende types die de laatste jaren de leeszaalrevue passeerden zijn even uitgebreid als onze collecties. Hier de amusantste : Het 'ik-voel-mij-hier-thuis' type : zit wat onderuit gezakt op zijn stoel en trekt bij warm weer z'n schoenen uit.

Het 'eerstejaars-studenten' type = het 'plantrekkers' type : vermomt losse bladen uit een thesis als een dossier en hoopt het zo gefotokopieerd te krijgen, liefst aangevraagd door een niets vermoedende mede-student.

Het 'niet-geschiedkundige' type : zegt "Ik zoek iets over de eerste wereldoorlog, 't is voor mijn vader" - Wij : "We zijn niet echt gespecialiseerd in 14-18." - bedenkelijke blik en dan : "1418 ? Ja, ja, maar tot wanneer ?"

Het 'vlooienmarkt' type : "Hebben jullie ook bustes van Stalin ?"

Het 'zichzelf-overschattende' type : vraagt stukken uit alle collecties (foto's, boeken, brochures, archief, ...), wil de navorser met leeszaaldienst spreken, reserveert een grote stapel maar komt 's anderendaags niet meer terug.

Het 'super-rustige' type; vraagt een willekeurig boek aan om er na vijf minuten achter in slaap te soezen.

Het 'intensieve' type : een regenachtige, grijze zomerdag, nogal koud in de leeszaal, bezorgd als we zijn vragen we (zelf kippevel vertonende) aan een vrouwelijke lezer met blote armen of ze het niet te koud heeft, ze antwoordt (Hollands accent) : "Nou, nee, ik ben ook zo ingespannen bezig." (wij dus niet).

Laat ons stellen dat een leeszaalbediende of tenminste een leeszaalbediende in een druk bezochte instelling als de onze, met een breed gamma van lezers in contact komt en dat maakt er onze job alleen maar afwisselender door.

Welke lezer schrijft eens een artikel over lastige en lieve leeszaalbedienden ?

Hilde Keppens

Archief

De verhuisperiode heeft het aantal nieuwe verworven documenten en archieven gelukkig niet negatief beïnvloed, integendeel. Inderdaad, het is tijdens die periode dat het Algemeen Rijksarchief beslist heeft tegen augustus 1993 een aantal belangrijke bestanden i.v.m. de tweede wereldoorlog over te brengen naar het Centrum.

Het gaat hem om een 200 strekkende meter archief. Het leeuwedeel ervan bestaat uit de zgn. overtuigingsstukken van het Auditoraat-Generaal gevoegd bij de procesbundels m.b.t. gevallen van collaboratie met de bezettende overheden.

Verder zal men er bestanden in vinden betr. de economie (Textielcentrale, ambachtswezen), de ravitaillering (tot 1950), Inbel en het Ministerie van Informatie te Londen, maar ook betr. de wereldtentoonstelling te New York in 1939.

Van zijn kant heeft de BRTN ons in juni een collectie van een twintigtal strekkende meter overgemaakt. Deze bevat het materiaal dat de ploeg van de uitzendingen over België tijdens de tweede wereldoorlog jarenlang verzameld heeft (W 26).

Naast deze "institutionele" aanwinsten bleven ook de giften van privé-personen binnenkomen.

Enkele interessante nieuwe bestanden: SHAEF-lijsten van alle (vermoedelijke) Duitse inlichtingsagenten (AS 13), verslagen van de vergaderingen van de *Association des Ouvriers métallurgistes du Centre* (D 6), Gestapo-documenten i.v.m. Duitse emigranten en links in België (vanaf 1934) (MS 27), documenten betr. de inlichtings- en actiedienst Ali-France (8 S 18) en het Duitse gevangenenregister van de citadel van Huy (T 41).

Qua bestanden over personen, het meest opvallend een deel van het archief van graaf Capelle (PC 24) - 10 jaar na het overlijden van Leopold III eindelijk consulteerbaar - en documenten van reserveofficieren (PG 27 en PL 24).

Het fonds-Dagboeken werd verrijkt met een twintigtal nieuwe documenten over de deportatie.
Tenslotte nadert de ontsluiting van de zgn. Algemene Documentatie van het Auditoraat-Generaal stilaan zijn einde. Nu werd een tiental bestanden van verschillende Duitse diensten en instellingen raadpleegbaar (o.a. *Aussenstelle Flandern Germanische Leitstelle* GS 5, *Generalkonsulat Antwerpen* 2 M 1, *Reichsbahnzentrale* M 18, *Einsatzstab Rosenberg* M 19, *Fichtebund* M 21, *Auslanddeutsche Jugend* M 22, *OKW Truppenbetreuung Brussel* MK 14, *Duitse banken* V 14).

Wat de materiële organisatie van het archief aangaat, moet nog vermeld worden dat wegens het gebrek aan plaatsruimte in de nieuwe behuizing werd afgestapt van het "honeycombing" (rangement discontinu) waarbij tussen de bestanden op de rekken plaats werd opengelaten voor het systematisch bijplaatsen van aanwinsten bij de oude bestanden van dezelfde soort. De opberging gebeurt nu continu.

Het enige dat verandert voor de gebruiker is dat naast de bestand- en inventarisnummers, nu ook het magazijnnummer moet vermeld worden.

Dirk Martin

DOORDENKER *Naivität der Historiker : das Quellen Quellen sind*. Johannes Gross Notizbuch, Frankfurter Allgemeine Magazin, 18. Juni 1993, p. 10.

Fototheek

Via de heer Penne ontvingen wij van het Koninklijk filmarchief te Brussel tweeduizend foto's (formaat 13 x 18 cm.) van Duitse oorsprong, waarvan er ongeveer de helft betrekking hebben op de Spaanse burgeroorlog. De overige weerspiegelen het frontleven van de Duitse troepen zowat overal in Europa. Onze welgemeende dank aan het Filmarchief voor deze belangrijke aanwinst.

Dit jaar verschijnt het fotorepertorium dat gewijd is aan de Balkanlanden Albanië, Bulgarije, Griekenland, Hongarije, Joegoslavië, Roemenië en Turkije. Het is van de hand van Gerrit Pearce, licentiaat in de politieke en sociale wetenschappen, die enkele van zijn beste jaren als vrijwilliger aan voorbeeldig werk in de fototheek en in de fonotheek heeft besteed. De repertoria over Tsjechoslovakije, Polen, Estland, Letland en Litouwen, eveneens geredigeerd door G. Pearce, zullen later gepubliceerd worden.
In de leeszaal kunnen de bezoekers voortaan beschikken over een complete lijst van al de tot nog toe geklasseerde foto's over Frankrijk tijdens de bezetting. Het gaat hier om een bestand van 17.000 foto's.

Dank zij de welwillendheid van de heer Otto Spronck uit Den Haag beschikt het Centrum sinds een paar jaar over een aanzienlijke collectie zwart/wit negatieven en kleurendia's, vooral over België tijdens de oorlog, maar ook over Nederland, Noorwegen, Frankrijk en Italië. Dit materiaal is afkomstig van de Duitse fotograaf Otto Kropf, die als PK-man de oprukkende Duitse troepen begeleidde. Voor het gebruik van dit fonds geldt een speciaal tarief dat op eenvoudige aanvraag aan de belangstellenden zal worden meegedeeld.

Frans Selleslagh

In de marge

De ineenstorting van de DDR en de hervereniging in de Bondsrepubliek Duitsland heeft niet alleen gevolgen op sociaal en economisch gebied, maar zeker ook op het politieke en ideeënterrein. Vooral in de geschiedschrijving - die in de DDR de partij en de staatsrechtvaardiging diende - worstelen de ex-Oostduitse, en ook een aantal ex-Westduitse, historici met het eigen verleden en met het verleden van hun wetenschap. In *Krise - Umbruch - Neubeginn. Eine kritische und selbstkritische Dokumentation der DDR-Geschichtswissenschaft 1989/90* (Stuttgart, Klett, Cotta, 1992) brengen de uitgevers Rainer ECKERT, Wolfgang KÜTTLER en Gustav SEEBER een bundel uit, waarin orthodoxe en kritische DDR-historici en een aantal ex-Westduitse collega's hun bedenkingen uiten. Te lezen.

WM

De bibliotheek

De verantwoordelijkheid voor de bibliotheek wordt in het kader van de herverdeling van de interne functies vanaf heden gezamenlijk door A. Colignon en R. Van Doorslaer gedragen. In de bibliotheek werden nu wel degelijk alle bibliotheekmaterialen samengebracht: naast boeken en periodieken, bevat deze ook persknipsels en andere drukwerken. Zowel m.b.t. de bibliotheek als m.b.t. de andere documentatiesectoren, het archief en de audio-visuele afdeling, wordt verder gewerkt aan de algemene automatisering onder coördinatie van R. Van Doorslaer, steeds met het oog op een betere service aan de lezers en onderzoekers.

We herinneren eraan dat op het eind van de jaren zestig tot de oprichting van het N.C.W.O.II werd besloten. Dit gegeven verklaart zekere leemten in onze collecties aangaande het interbellum en de jaren '40, '50 en '60. Het Centrum brengt in eerste instantie alles bijeen wat wordt gepubliceerd over België in de periode 1930-1950. Mede door de actualiteit en de vraag vanuit het publiek is de keuze van onze verwervingen de laatste tijd met een aantal thema's uitgebreid. Deze houden uiteraard verband met de Tweede Wereldoorlog, maar ze vallen tegelijkertijd buiten een strikt chronologisch kader.

Zo beschikt het Centrum bijv. over een rijke documentatie met betrekking tot het racisme (en anti-semitisme), het negationisme, het nationalisme en de etnische problematiek, terwijl informatie over de na-oorlogse socio-economische structuren en het rechtse en linkse extremisme eveneens ter beschikking staat. Naast het aankopen van studies die rechtstreeks verband houden met het Derde Rijk en het nationaal-socialisme, legt het Centrum zich verder toe op de studie van materiaal over die andere belangrijke ideologische stroming van de twintigste eeuw, het communisme, en in het bijzonder de invloed/uitwerking ervan op het voormalige Oostblok.

Ter oriëntatie van en vergelijking met onze aankooppolitiek leek het ons interessant de aard van onze recente aanwinsten te vergelijken met die van het Amsterdamse Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD); een instelling die qua aangekochte volumes met het Centrum te vergelijken is. Daartoe hebben we ons gebaseerd op de aanwinstenlijst van 1992 opgesteld door de bibliothecaris van het RIOD, D. Van Galen Last [D. VAN GALEN LAST, *Lijst van aanwinsten van de Bibliotheek*, Amsterdam, RIOD, 1993]. Uit de analyse komen wezenlijke verschillen in de gekozen thema's naar voren. Anders dan het RIOD heeft het Centrum minder werken over de militaire geschiedenis stricto sensu aangekocht (wat niet betekent dat het NCWOII de belangrijke of vernieuwende studies op dit gebied zou hebben over het hoofd gezien). Aan de andere kant hebben wij, om de aangekochte titels van het Centrum te classificeren, een aantal nieuwe thema's moeten introduceren: na-oorlogse geschiedenis, culturele geschiedenis, Sovjetunie, etc. (zie lijst in bijlage).

Onze visie lijkt dus duidelijk meer 'Europees' georiënteerd dan die van het Nederlandse instituut. Zo is het veelzeggend dat op de Nederlandse lijst van 1992 geen enkele publikatie over België verschijnt (tenzij die werken allen bij de categorie Biografieën/ egodocumenten werden ondergebracht), terwijl er op de onze 13 werken over Nederland voorkomen, en één over Nederlands-Indië. M.b.t. de lopende periodieken biedt het Centrum dezelfde waaier van thema's aan en blijkt een vergelijkbaar verschil met het RIOD.

Voor het volgende nummer van '30-'50

beloven wij een vergelijking te maken met het Parijse *Institut d'Histoire du Temps Présent* en zullen wij misschien ook nader kunnen ingaan op de achtergronden van de vastgestelde verschillen, onder meer door waar mogelijk, onze buitenlandse collega's zelf aan het woord te laten.

Alain Colignon
Rudi Van Doorslaer

Classificatie van de boekwerken aangekocht door het NCWOII tussen augustus 1992 en augustus 1993.[9]

Onderwerp	*Aantal*
Algemene en archieftheoretische werken	4
Geschiedenis algemeen-theoretische geschiedschrijving	10
Fascisme - Nationaal-socialisme	
Neo-nazisme	4
Antisemitisme - racisme	4
Extreem-rechts	5
Nationalisme	5
Internationale betrekkingen	5
Europa - Europese eenmaking	
Benelux	8
Koude Oorlog	4
Dekolonisatie	1
Economie na-oorlog	5
Biografieën - Memoires - Dagboeken	38
Bellettrie - Essays	4
Tekeningen - Karikaturen - Foto's - Film	6
Culturele Geschiedenis	5
Socialisme en communisme	5
Kerk en katholicisme	1
Politiegeschiedenis	2
Tweede Wereldoorlog - algemeen	6
Tweede Wereldoorlog militaire geschiedenis	6
Verzet	1
Propaganda	1
Geschiedenis joden	
Jodenvervolging	18
Zigeuners	1
Concentratiekampen	1
Krijgsgevangenen	1
Berechting oorlogsmisdadigers	
Zuivering	5
Azië	1
Balkan	2
België	
Geschiedenis algemeen	4
Tweede Wereldoorlog - bezetting	3
Kunst - Cultuur	2
Verzet	3
Kerk en katholieken	5
Economie - Sociale geschiedenis	2
Lokale en regionale geschiedenis	9
Na-oorlogse vraagstukken	2
Herdenkingsuitgaven	1
Extreem-rechts en neo-fascisme	3
Vlaamse beweging	2
Collaboratie algemeen	3
Joden - Anti-semitisme	2
Migratie	2
Congo	1
Centraal-Europa	1
China	1
Duitsland	
Geschiedenis algemeen	7
Weimar	4
Derde Rijk	7
Kerken	3
Kunst - Cultuur - Wetenschap	8
Strijdkrachten	1
Lokale en regionale geschiedenis	1
Verzet	1
Na-oorlogse vraagstukken	5
Politie en repressie	2
Jeugd	1
Frankrijk	27
Groot-Brittannië *en Noord-Ierland*	9
Griekenland	1
Italië	1
Joegoslavië	2
Nederland	13
Nederlands-Indië	1
Oostenrijk	1
Polen	1
Sovjetunie en Rusland	13
Spanje	3
Verenigde Staten	2
Zwitserland	1

9 In cursief de rubrieken die niet voorkomen op de aanwinstenlijst van het RIOD.
Voor de classificatie hebben wij in de mate van het mogelijke de aanwinstenlijst gebruikt die door ons zusterinstituut in Amsterdam, het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, werd gehanteerd voor haar aanwinstenlijst 1992. (D. VAN GALEN LAST, *Lijst van aanwinsten van de Bibliotheek*, Amsterdam, RIOD, 1993).

Traduttore Traditore

Als nationale, tweetalige instelling zijn wij sinds lang vertrouwd met de alombekende uitspraak "Traduttore traditore".

Freital, le 22. mai 1944.

PUBLICATION ! (= *Bekanntmachung* ?)

L'Arbeitsfront de l'Allemagne (= *DAF*) apelle tous les Usines pour rassembler la toile d'areignée (= *Spinnstoff-waren of geweven goederen, textiel*). Mes ouvriers et ouvrières, on vous appelez de donner votre partie ! Le Führer compte cette année 1944 sur ses gens et sur la pays. L'homme de confiance et les ouvriers doivent directement vous demander pour l'ouvrir de votre garderobe.

Donnez s.v.p. tous les habits - linge - et chaussures inutile, c'est pour le bien de notre pays !

La division "Zimmerei" est le dépôt central pour l'expédition.

Betriebsführer

Betriebsobmann
Sur le fait !

Ondanks alle voorzorgen, ondanks alle inspanningen kunnen we, in onze verschillende publicaties, al terugzien op een aantal mooie parels van manke, krakende en krijsende vertalingen. We doen het echter wel tweetalig, de kemels naar het Frans toe zijn evenwaardig aan de kemels naar het Nederlands toe. Of dat een troost is... ?
We proberen in ieder geval ons best te doen, en alle verbeteringen zijn welkom. Het toeval bracht op de redactietafel een werkelijk mooi staaltje van vertaalonkunde. Roger Hofman was zo vriendelijk een kopie te bezorgen van een in het Frans "gedraaide" Duitse oproep om textiel te verzamelen, gericht tot de verplicht tewerkgestelde arbeiders in Freital. De tekst vindt u hiernaast (we schrijven over en geven enige commentaar, daar waar we zelf al een verklaring vonden).

WM

Baraque III

In 1950 vierde de afdeling "Brussel-Centrum" van het Nationaal Verbond der Weggevoerden en Werkweigeraars de vijfde verjaardag van haar bestaan met de opvoering van "Baraque N° 3", een toneelstuk dat speciaal voor die gelegenheid werd geschreven door de oud-weggevoerde Roger Hofmann. In deze drie-akter bracht hij op een pittige, anekdotische manier zijn eigen ervaringen en die van zijn vrienden als dwangarbeiders opnieuw tot leven.
De uit triplexplaat vervaardigde omslag, waarop de titel in houten reliëfletters werd aangebracht, verwijst naar het dagelijks leven tussen de planken muren van de kampbarakken.
Een voorbeeld van een fraai geschreven en geïllustreerde bladzijde uit het toneelstuk.

FS

Ons vorig dossier bracht de opinies van de historicus Prof. Jean Stengers (ULB) en van de jurist Prof. François Rigaux (UCL) over een wetsvoorstel (in juni 1992) in het Belgisch parlement ter beteugeling van het ontkennen van misdrijven tegen de mensheid. De Standaard, op 27 januari 1993, en 't Pallieterke, op 3 februari 1993, vestigden de aandacht op dit dossier.

Het nieuwe dossier is dus gewijd aan plaatselijke geschiedenis en de tweede wereldoorlog. Zondere enige twijfel zullen de volgende herdenkingsjaren 1994 en 1995 heemkundige kringen en amateur-historici (van wie allang geweten is hoeveel waardevol geschiedkundig materiaal door hen aan het licht wordt gebracht. Wie het niet gelooft, raadpleegt dan best de jaarlijkse lopende bibliografie door het Centrum uitgegeven) extra aan het werk zetten. Om enige raad en hulp te verschaffen, wordt hier enerzijds een theoretische benadering gegeven door collega Rudi Van Doorslaer en komt anderzijds een veldwerker aan het woord, onze correspondent Jacques Wynants

WM

Naar een nieuwe visie op de lokale oorlogsgeschiedschrijving.

In de evolutie van de Belgische geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog is er tijdens het voorbije decennium verwetenschappelijking merkbaar. Dit heeft voor gevolg dat de periode 1940 tot 1945 niet langer meer als een afzonderlijke periode wordt gezien maar wordt ingepast in de globale evolutie van de 20ste eeuwse geschiedenis. De dragende krachten van de Belgische maatschappij en hun continuïteit komen daardoor meer op de voorgrond en de specifieke aspecten gebonden aan het oorlogsgebeuren, zoals de collaboratie en het verzet, worden tot hun werkelijke proporties herleid. Ook het dagelijks leven, samen met de culturele leefwereld in de brede (antropologische) zin, wint aan belangstelling. In deze laatste context kan ook de lokale oorlogshistoriografie van zijn pejoratieve reputatie worden ontdaan en een reële plaats verwerven in de wetenschappelijk geschiedschrijving. In dit kort stukje wil ik dus graag een pleidooi houden voor meer, maar ook en misschien vooral voor andere lokale geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog [10].

De oorlog als stoorzender van de dagelijkse leefgewoonten

Militaire gebeurtenissen hebben de mensen die ze hebben meebeleefd soms getraumatiseerd, maar zeer zelden hebben ze invloed gehad op hun verder leven. Met andere gebeurtenissen is dat echter wel het geval geweest. Tijdens de oorlog werd, zowel op het platteland als in de stad, de burger onderworpen aan een hele reeks maatregelen, die het economisch en sociaal leven reorganiseerden (al was het maar de ravitaillering en de invoering van een gereglementeerde economie). Die reorganisatie bracht op zijn minst onzekerheid in het dagelijks bestaan en werd in ►►

10 De volledige versie van dit artikel verschijnt in : J. Art (ed.), *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente ?*, Gent, Centrum voor Geschiedenis en Stichting Mens en Cultuur, 1993.

het ergste geval als dramatisch ervaren (bijv. de verplichte tewerkstelling in Duitsland vanaf oktober 1942). In zijn algemene inleiding bij de tentoonstellingscatalogus over 1940-1945. *Het dagelijks leven in België* geeft Ronny Gobyn drie belangrijke thema's aan van het dagelijks leven tijdens de oorlog : de honger, de angst en onveiligheid en het escapisme, de vlucht uit de dagelijkse werkelijkheid [11].

Welke gevolgen deze veranderingen in het dagelijks leven hadden op het sociaal gedrag van de mensen, in eerste instantie in het familiekader, lijkt mij het onderzoeken waard. Kreeg bijvoorbeeld de vrouw toen een nieuwe rol toebedeeld ? Dat was zeker het geval in de families waar de man om een of andere reden ontbrak, dit kon zijn omdat hij krijgsgevangene was in Duitsland, omdat hij er vrijwillig of verplicht tewerkgesteld was, omdat hij als politiek gevangene was gedeporteerd of zelfs omdat hij in Duitse (militaire) dienst was getreden. Hoe reageerden de kinderen op deze toestand (misschien is dit wel een mooie invalshoek om met een kindergeschiedenis van start te gaan). Even interessant lijkt mij de vraag of daardoor de solidariteit groeide, of de buurten nauwer aan elkaar klitten, of de bestaande sociale netwerken (al dan niet van politieke of kerkelijke signatuur) werden versterkt of verzwakt, of de vrijetijdsbesteding van vorm of inhoud veranderde, of de religiositeit toenam en of ze op een andere manier werd beleefd. Steeg de kleine, respectievelijk zelfs grote, criminaliteit ? Kan er in het algemeen worden gesproken van een verandering in het moreel normbesef ?

Ook een kijk op collaboratie en verzet vanuit lokaal perspectief kan tot nieuwe inzichten leiden, op voorwaarde dat die studie geïntegreerd wordt in een globale kijk op alle politieke families en stromingen in de gemeente en op voorwaarde dat de periode 1940-1945 niet wordt geïsoleerd van de voor- en naoorlog. Wie waren de mensen achter beide 'minderheidsgroepen' in de gemeente, wie waren hun families en welke waren hun belangen en aspiraties ? Er waren de reeds van voor de oorlog politiek gemotiveerden, er waren de opportunisten, er waren ook diegenen die materieel belang hadden bij een samenwerking met de Nieuwe Orde. Welke groepen vertegenwoordigden de mensen werkelijk ? Zaten er niet vaak andere dan ideologische of politieke conflicten achter de soms bloedig uitgevochten geschillen tijdens de bezetting ?

Het onderzoek naar de 'nieuwe' collaboratie- en verzetsgroepen kan niet los worden gezien van wat reeds op politiek vlak bestond. Het is bijgevolg primordiaal de vooroorlogse gemeentelijke elite, de 'oude' aristocratie en de 'nieuwe' kleine of grote burgerij, bij deze vraagstelling te betrekken. Wie was burgemeester, wie zat in het college, wie in de raad ? Wie was katholiek gebleven en wie liberaal geworden ? Wie, in Vlaanderen, sprak Frans en wie niet ? Welke rol was er nog weggelegd voor de traditionele notabelen : de gemeentesecretaris, de pastoor, de notaris, de geneesheer, de veearts, de onderwijzer, enz. ? Waren de eerste sporen van een lokaal of geïmporteerd socialisme zichtbaar ? Hoe stonden de diverse groepen t.a.v. het Belgisch, respectievelijk Vlaams-, nationalisme ? Welke waren in feite de diverse sociale geledingen van de gemeente ? Welke plaats bekleedden de landbouwers (bijv. waren ze grondbezitters of pachters, en van wie pachtten ze dan ?), de arbeiders, de ambachtslui, de middenstanders ? Wie had er bezit, geld of aanzien ? Wie was er arm ? Hoe reageerden al die individuen en groepen tijdens de

11 R. Gobyn, *Het dagelijks leven tijdens de Tweede Wereldoorlog : een vreemd mengsel van individualisme en solidariteit*. In : *1940-1945, Het dagelijks leven in België*, ASLK-Galerij, 1984, pp. 17-107.

crisisperiode 1940-1945 ? Tijdens die jaren kwamen met andere woorden wel de bommen plots uit de lucht gevallen, maar niet de mensen. Alle personages, alle actoren hadden hun eigen verleden dat ze met zich meedroegen. Het is dus niet omdat velen de oorlog als een uitzonderlijke periode hebben ervaren, dat de periode kan geïsoleerd worden van de rest van hun geschiedenis.

Wanneer de lokale geschiedenis op die manier in de continuïteit van generaties wordt gezien is het ook mogelijk de politiek - met grote P - te verlossen van haar soms wat boven of buiten de maatschappij zwevend imago, door haar te verbinden met de sociale en culturele werkelijkheid, de dagelijkse leef- en denkwereld van gewone mensen.

Deze vorm van totale geschiedschrijving, vertaald naar het lokale vlak, is ongetwijfeld nog lang niet ingeburgerd, zeker niet als wij de Tweede Wereldoorlog-thema's bekijken die bij de heemkundige kringen populair zijn [12]. Dit komt wellicht omdat de geschiedenis van de gewone 'kleine' man nog vaak als bijkomstig wordt beschouwd, maar ook omdat de banden tussen het politieke, het sociaal-materiële en het ideologisch-culturele voor geïnteresseerden in de geschiedenis (met inbegrip van vele gevormde historici) erg theoretisch lijken. Dergelijke banden treft men inderdaad zelden of nooit direct in de bronnen aan. Het is de historicus die zelf creatief met de gegevens uit de bronnen moet omspringen om dergelijke verbanden te ontdekken en op een analytisch niveau te systematiseren. Fundamenteel is evenwel dat eerst de vragen en problematieken goed worden overdacht en dat vervolgens, vertrekkende van het beschikbare bronnenmateriaal, methoden worden uitgewerkt om tot antwoorden op de gestelde vragen te komen.

Pasklare modellen voor wie de oorlogsgeschiedenis van haar of zijn gemeente wil schrijven bestaan er niet. Vooral belangrijk is het rekening te houden met de algemene en lokale historische context. Dit belet niet dat de oorlog enige bijzondere commentaar verdient en dat een aantal onderzoeksmodellen kunnen voorgesteld worden die aansluiten bij de (soms nieuwe) problematieken die wij hier hebben aangebracht.

Enkele onderzoeksmodellen

De lokale onderzoeker kan de keuze maken om zich te beperken tot een klassiek 'politiek' onderzoeksmodel. Hij zal dan evenwel niet alleen op zoek gaan naar getuigen uit de kringen van collaboratie en verzet, maar tevens van alle figuren die in de gemeente een politieke of maatschappelijke rol hebben gespeeld, ook gedurende de vooroorlog en de naoorlog. Een dergelijke enquête heeft doorgaans reeds als eerste resultaat dat her en der interessante privéarchieven opduiken.

Wat de vraagstelling betreft, is voorkennis van de oorlogsgebeurtenissen op nationaal en op lokaal vlak aangewezen. Interviews kunnen dus best worden uitgevoerd na een voorbereidend onderzoek in de geschreven bronnen, maar zullen op hun beurt wellicht aanleiding geven tot aanvullend bibliotheek- of archiefonderzoek. Ook al ligt het enkel in de bedoeling een politiek portret van de gemeente tijdens de oorlog te schetsen, dan nog lijkt ons een inkadering in de sociale en culturele achtergrond van de gemeente onmisbaar. Zoals reeds gezegd, is het belangrijk wie de 'nieuwe' en 'oude' politiek actieve personen in de gemeente waren, welke hun familiale achtergrond was, etc. Even belangrijk is het na te gaan wat er tussen de voor- en de naoorlog met de diverse politieke 'families' is gebeurd. Is er met andere woorden vernieuwing of niet [13] ?

12 Een overzicht hiervan vindt men in : W. Meyers, *België in de Tweede Wereldoorlog. Bibliografie (1970-1980)*, Brussel, NCWOII, 1983 en in de lopende bibliografie van dezelfde auteur gepubliceerd in de *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.*

In het politiek onderzoeksmodel kan de vraagstelling ook uitgebreid worden tot alle inwoners van de gemeente, met het doel de evolutie weer te geven van de publieke opinie t.a.v. het oorlogsgebeuren. Ook voor dit model zijn de interviews van bijzonder grote betekenis. In de mondelinge enquêtes zijn er een aantal thema's van sociale en politieke aard die best niet ontbreken in de vragenlijst. Zo zijn er een aantal bijzondere gebeurtenissen die als toetsstenen kunnen worden beschouwd voor de houding van de diverse individuen en groepen in de gemeente ten aanzien van het oorlogsgebeuren. Wij sommen er hier een aantal op zonder evenwel op volledigheid aanspraak te willen maken, aangezien er vanzelfsprekend ook erg veel plaatselijke verschillen waren. Deze toetsstenen kunnen zijn : de mobilisatie, de voedselproblematiek (en de zwarte markt in het bijzonder), de nieuwe organisatie van de landbouwproduktie, de eventuele persoonswijzigingen in het gemeentelijk bestuur, de activiteiten van mensen uit collaboratiekringen of uit het verzet, eventuele acties van bezettingstroepen of van de Duitse politie, de herdenking van de nationale feestdagen (21 juli, 11 november), de bombardementen, de criminaliteit, het weghalen van de klokken en vanzelfsprekend de vrijwillige en verplichte tewerkstelling. Welke invloed het internationaal oorlogsverloop heeft gehad op de publieke opinie en hoe men zich daarover informeerde (wat lazen de mensen, naar welke radio luisterden ze) kan eveneens een interessant onderzoeksthema zijn in een dergelijke mondelinge enquête.
De in deze tekst bepleite nieuwe problematiek - de oorlog als stoorzender van de dagelijksheid - kan een nog breder onderzoeksmodel vormen, waarbij de sociaalculturele geschiedenis op de voorgrond komt. Over heel veel aspecten van het dagelijks leven zijn namelijk geen of nauwelijks geschreven bronnen terug te vinden. Zoals reeds beklemtoond, heeft de oorlog voor effect gehad dat onbewuste dagelijkse denkpatronen en handelingen bij het individu bewust werden gemaakt. Vele mensen hebben, aan de hand van een aantal 'uitzonderlijke' oorlogstoestanden en gebeurtenissen, niet zelden nog een vrij precieze herinnering aan de oorlogsperiode. Via deze omweg is het dan ook mogelijk om over erg concrete zaken van het dagelijks leven een schat aan informatie te verzamelen. Een mondelinge enquête over het dagelijks leven, over het onveranderlijke erin, maar ook over de veranderende patronen, kan echter beter niet op zich staan maar - net als de vorige modellen trouwens - deel uitmaken van een globale studie die alle types van bronnen bij het onderzoek betrekt.

Bij dit laatste onderzoeksmodel zal ook de vraagstelling vanzelfsprekend breder zijn. Welke invloed oefende de oorlog en bezetting uit op de relaties binnen de familie, op de contacten met de vrienden en in de buurt en wijk ? Kreeg de 'sociabiliteit' van het verenigingsleven een grotere betekenis ? Stelde de voeding, respectievelijk de kleding of zelfs de hygiëne een probleem ? Hoe stond men t.o.v. de arbeid en het werk, de vrije tijd ? Veranderde de houding t.a.v. de Kerk, respectievelijk de religie ? Groeiden er andere toekomstperspectieven of had de crisis van de jaren dertig op dat vlak reeds verandering gebracht ? Trouwden de mensen bijv. sneller, of werd het trouwen tijdens de bezetting (en dus ook het krijgen van kinderen) eerder uitgesteld ? Nam het aantal losse relaties, en misschien ook de voorhuwelijkse nataliteit, toe ? Werd dat alles opnieuw in oude paden geleid na de bevrijding, of bleef er van de verandering

13 Een prachtig model voor een dergelijke lokale 'politieke' studie werd geschreven over Lokeren. W. Vandenabeele, *Concentratie, collaboratie, restauratie... Een decennium Lokerse politiek (1938-1947)*. In : N. Van Campenhout (red.), *Lokeren vroeger. Een huldeboek voor wijlen E.P. Vedastus Verstegen o.f.m. 1906-1989*, Brugge, 1990, pp. 97-110.

in de normen toch iets hangen ? Was er werkelijk een verandering in de positie van de vrouw (invoering van het vrouwenstemrecht voor de parlementsverkiezingen in 1948) ? Waren er door de destabiliserende en ontwrichtende werking van oorlog en bezetting traditionele (vaak kerkelijk-religieuze) sociale netwerken opengebroken [14] ?

Groeiden er bij diverse sociale groepen nieuwe identiteiten, met nieuwe relaties t.a.v. familie, religie, arbeid, regionale herkomst, natie, etniciteit en klasse en nieuwe onderlinge verhoudingen tussen deze diverse categoriseringen ? De belangrijke vraag die m.i. al deze vragen grotendeels samenvat luidt : vormde de Tweede Wereldoorlog een vertragings- of versnellingsfase in de culturele ontvoogding van België, respectievelijk van Vlaanderen ? Wellicht kan precies deze vraag enkel door middel van het samenbrengen van verscheidene lokale monografieën beantwoord worden.

Ook al overheerste ongetwijfeld op het politiek en sociaal-economisch vlak de restauratie van de vooroorlogse machtsgroepen en verhoudingen, dan betekent zulks nog niet dat er op cultureel vlak geen onderstroom was op gang gekomen die de kiemen van een vernieuwing in zich droeg. Men kan zich bijvoorbeeld de vraag stellen of hierin niet de diepere oorsprong moet gezocht worden van het democratisch renouveau in de katholieke zuil tijdens de tweede helft van de jaren veertig. Vanaf het begin van de jaren zestig onderging Vlaanderen een gedaanteverandering, in de vorm van een economische industrialisatie en een culturele ontvoogding. Opnieuw stelt zich de vraag of de generatie die gevormd werd door de adolescenten van de late oorlogsjaren daarin geen doorslaggevende rol heeft gespeeld. Om dit te onderzoeken, en om een inzicht te krijgen in deze fundamentele culturele processen, zullen we voor een belangrijk deel op lokale geschiedenis moeten beroep doen. Wanneer die lokale geschiedschrijving zijn traditionele belangstelling voor bommen en granaten zal zijn ontgroeid, ligt haar bijgevolg nog een schitterende toekomst te wachten.

Rudi Van Doorslaer

14 Het verblijf van ca. 350.000 hoofdzakelijk jonge vrijwillig en verplicht tewerkgestelden in Duitsland tijdens de oorlog, kan daar m.i. zeker een rol in hebben gespeeld.

De Vrienden van het Centrum

De VZW Vrienden van het Navorsingscentrum... werd erkend als culturele instelling, die kan genieten van belasting vrijgestelde giften, vanaf 1.000 Fr en meer.

Deze mogelijkheid geldt reeds voor 1993. Onze vrienden kunnen dus hun steun aan de activiteiten van het Centrum laten blijken en tevens hun belastingen verminderen.

U kunt storten op rekeningnummer 000-1491037-50 van de VZW, 1040 Brussel. Het lidgeld van de vzw bedraagt 250 fr.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN DE OORLOG.

Vanuit de praktijk bekeken.

Mijn opzoekingen over Verviers tijdens de tweede wereldoorlog vingen aan in 1967. In 1969 werd ik correspondent van het Centrum.

In de loop van die 26 jaar onderging mijn benadering heel wat wijzigingen : de getuigen werden schaarser ; overzichtsstudies worden zeldzamer ; de praktijk spoorde me aan accenten te verleggen, bepaalde thema's, die meer beloftes inhielden, uit te diepen en andere thema's slechts vluchtig te behandelen.

Wanneer men zich wijdt aan de plaatselijke geschiedenis moet men zich voor een aantal valkuilen hoeden :

1. - Plaatselijke geschiedenis is slechts zinvol wanneer zij ingekaderd is in de algemene geschiedenis. Enkel de permanente wisselwerking tussen die beide polen laat de historicus toe de draagwijdte te onderkennen van de gevonden feiten. Men moet vermijden zich op te sluiten in een plaatselijke geschiedenis zondere ruimere visie. Om de U.G.H.A. in Verviers te begrijpen moest ik weten wat die Unie zelf was, hoe ze ontstaan is ; en het gerommel bij het O.F. in Verviers in october-november 1944 is onafscheidelijk verbonden met wat zich op politiek niveau in Brussel afspeelt.

2. - Plaatselijke geschiedenis spijkert zich dikwijls vast op de gebeurtenis. Verre van mij de «evenementiële geschiedenis» te misprijzen, maar een gebeurtenis moet in perspectief geplaatst zijn, moet houvast vinden in een bredere vraagstelling. Het detailprobleem heeft slechts belang wanneer het ontleed is en geïntegreerd in een bredere context. Op zich is een detail zonder belang, tenzij het feit een oorzaak, een gevolg, een aankondiging, een blootleggen is van bredere achtergronden.

3. - Plaatselijke geschiedenis geeft dikwijls de voorkeur aan individueel gedrag en aan het verhalen van schermutselingen boven de vraagstelling van m.i. de belangrijkste problemen : Wie heeft de macht ? Welke zijn de herkenbare groepen, wie werkt op de achtergrond ? Wie heeft de touwtjes in handen ? Welke belangen hebben zij daarbij ? Is er een breuk gekomen in de machtsstructuur of bleef alles bij het oude ?

Na deze eerder algemene bedenkingen, die nu in 1993 de mijne zijn, maar die zich langzamerhand gevormd hebben, dan hier enkele overwegingen naar de praktijk toe.

Vooreerst over mondelinge getuigenissen. De 15-jarige getuige in 1945 is nu 63 geworden, de 30-jarige van toen is nu 78 jaar oud..., Dat wil zeggen dat, uitzonderingen niet te na gesproken, die getuigenissen nu vooral waardevol zijn doorheen de onrechtstreekse inlichtingen erin vervat, de inlichtingen over de relatienetten, over de denkrichtingen... Een interview geeft ook de mogelijkheid na te gaan of de gesprekspartner nog over een privé-archief beschikt. Zo kan men blij verrast worden met een volledige collectie sluikbladen of onuitgegeven foto's van tijdens de bezetting.

Uiteraard moeten getuigenissen, hetzij op band opgenomen hetzij uitgeschreven, net zoals elk ander document met de nodige historisch-kritische zin behandeld worden.

Archieven zijn zonder twijfel een niet te verwaarlozen bron. Met een goede neus, veel geduld en wat, soms veel, geluk kan men in de grote reeksen (bvb. de microfilmreeksen van de *G(erman) R(ecords) M(icrofilmed at) A(lexandria)*, van het *Public Record Office* (Londen) en de *National Archives* (Washington), zoals ze voor een groot deel bewaard zijn in het Centrum, op onverwachte goudaders botsen; zowel de verslagen van *Civil Affairs* als de *Tagesmeldungen* van de *Oberfeldkommandanturen*, bijvoorbeeld, nemen de inlichtingen van de plaatselijke besturen over. Niet te verwaarlozen de verschillende Belgische archieffondsen, zoals het Ministerie voor Volksgezondheid, de Dienst van het Stamboeknummer van het Leger, de fondsen in het Centrum bewaard, enz... De gemeentearchieven zijn dan weer speciale gevallen : soms zeer rijk en goed geklasseerd, dan weer quasi onbestaand of heel pover. In dat maquis is het steeds nuttig te kunnen rekenen op de hulp van een bekwame ambtenaar.

Semi-overheidsorganisaties kunnen schatten bewaren : bepaalde afdelingen van het Rode Kruis, kloostergemeenschappen, verzorgingsinstellingen, scholen, liefdadigheidswerken, enz. Mijn persoonlijk onderzoek voerde me van het decanaat naar de gevangenis, langsheen de J.O.C., de middelbare scholen, een oude textielfabriek...

De archieven van de katholieke wereld zou ik hier wat uitvoeriger willen behandelen, omdat ik die vanuit de praktijk goed ken. Op zeldzame uitzonderingen na hielden de kloosters een kroniek bij, stuurden de pastoors een jaarverslag aan hun deken, die die op hun beurt, verwerkt, aan de bisschop liet geworden, noteerden de Bonden van het Heilig Hart in een schrift het aantal mannen dat op een bepaalde zondag te communie ging. Die kerkelijke nota's en documenten waren mijn allereerste bronnen en, zonder enige twijfel, na de gemeentearchieven van de belangrijkste.

Men moet zijn verbeeldingskracht gebruiken in die zoektocht naar openbare en private archieven. Op heel wat zolders slapen nog belangwekkende documenten. In die zoektocht zal de plaatselijke historicus des te meer sukses hebben, wanneer hij gekend is, en erkend is als betrouwbaar en eerlijk, als iemand die de ontleende stukken zonder brokken terugbrengt, die er zo objectief mogelijk gebruik van maakt. Ik zelf heb op die manier, eens dat mijn "ernst" duidelijk geworden was bij een aantal leidende figuren van de vaderlandslievende verenigingen, toegang verkregen tot heel wat privé-archieven.

Met een open blik en een open geest, aandacht bestedend aan archieven, drukwerken en foto's, moet men tentoonstellingen en antiquariaten bezoeken (met wat meeval zullen kennissen-verzamelaars hun nieuwste aanwinsten laten inzien, zullen verkopers eventueel een fotocopie toestaan vooraleer het stuk verkocht is), geen enkel spoor mag uitgesloten worden.

De pers is uiteraard een eersterangsbron, zowel interessant om wat er verschijnt en op welke manier het voorgesteld wordt als om wat er niet verschijnt. Niets daarin mag verwaarloosd worden, noch de kleine advertenties, noch de faits divers (kijk de verschillende versies in de kranten na), noch de doodsberichten, noch de officiële mededelingen, noch de meer algemene artikels, zelfs wanneer zij dikwijls omwille van de censuur kleurloos en gelijkvormig werden.

Na de pers de boeken. Elke monografie over een gemeente, over een bedrijf, elk herdenkingswerk bevat enkele regels over de tweede wereldoorlog. Dat is al een vertrekpunt. En wanneer men dan de «klassiekers» en de voor de hand liggende werken geconsulteerd heeft (zie daarvoor de regelmatig door het Centrum gepubliceerde bibliografieën), komt men, wanneer men zijn nieuwsgierigheid de vrije teugel laat, tot aangename verrassingen. Hoe kon ik weten dat *Les demoiselles de Gaulle* ►►

1943-1945 van Sonia VAGLIANO-ELOY (Plon, 1982) 44 bladzijden bevatte over het onthaalcentrum in Verviers van september 1944 tot maart 1945 ? Wie kon me zeggen dat David STAFFORD, in *Britain and European Resistance 1940-1945. A Survey of the Special Operations Executive with Documents* (London, 1980) zinspeelt op een SOE-parachutist die in de streek van Verviers bedrijvig was.

Niets mag verwaarloosd worden : de dossiers in de gemeentelijke archieven over de oorlogsjaren nam ik alle in handen en deed ik open (sommige dossiers zijn sindsdien vernietigd, gelukkig maakte ik aantekeningen), zowel de Duitse richtlijnen, de organisatie van de volkssoep, de financies, de aanduiding van de schepenen tot de toelating van het lijkenvervoer voor de verassing (en dan, midden totaal onbruikbare dossiers, valt men op het verslag over belangrijke gebeurtenissen op 11 mei 1940... Geluk en geduld...).

Mijn besluit gaat terug naar een van mijn eerste bedenkingen : geen oogkleppen opzetten. Er komen meer en meer monografieën over steden en gemeentes tijdens de tweede wereldoorlog en dat laat toe vruchtbare vergelijkingen te maken. Ik interesseer me voor de geschiedenis van Mechelen, Roeselare, Ronse of Aalst en dat laat me nog beter toe Verviers in zijn eigenheid te begrijpen.
Lokale geschiedenis over de tweede wereldoorlog is een passionante speurtocht. Veel geluk aan alle Hercule Poirots.

(WM).*

Jacques Wynants
Lic. Hist. UCL
Directeur Institut St-François-Xavier in Verviers.

Pas verschenen

Henry GOLDSTEIN brengt in *Les maillons de la chaîne* (Liège -Bressoux, 1992, 2 vols) de nogal merkwaardige kroniek van zijn belevenissen vanaf de mobilisatie tot zijn terugkeer uit krijgsgevangenschap, vijf jaar later. Het gaat hier zeker niet om het zoveelste verhaal van een gedwongen verblijf achter prikkeldraad, maar om een realistisch, vaak aangrijpend en met een zekere zin voor relativerende humor geschreven relaas. Goldstein was nu eenmaal niet een gewone krijgsgevangene. Hij is jood en als dusdanig al een buitenbeentje onder de opgesloten Belgische militairen. Zijn afkomst was tegelijk een geluk en een ongeluk. Het eerste, omdat hij als krijgsgevangene beschermd door de Conventie van Genève, aan de deportatie ontsnapte. Het tweede, door de veelvuldige mensonterende pesterijen vanwege zijn Duitse bewakers die hem van het ene naar het andere strafkamp sturen. Een ongewoon verhaal van, zoals de auteur het zelf zegt, "iemand verschillend van de anderen" .

FS

Pas verschenen

België bezet 1940-44, een uitgave van de BRTN-Instructieve Omroep, is het werk van Etienne VERHOEYEN, de lezer welbekend om zijn opzoekings- en TV-werk over de tweede wereldoorlog. De BRTN nam de beslissing in 1993 een synthese te brengen van alle TV-uitzendingen die over WO II reeds werden uitgezonden. VERHOEYEN zette die synthese op papier, maar brengt tevens heel wat nieuwe gegevens aan.

WM

Seminaries voor het academiejaar 1993-1994

Woensdag 24 december 1993, 14.30 u.
Gita Deneckere (RUG),
De algemene staking van juni 1936. Wetten en praktische bezwaren tegen een volksfront.

Woensdag 26 januari 1994, 14.30 u.
Peter Van Hooydonck (Stripverhaalmuseum),
Het beeldverhaal in België tijdens de bezetting

Woensdag 23 februari 1994, 14.30 u.
Jeffrey Tijssens (VUB),
Het laïcisme in België tussen beide wereldoorlogen.

Woensdag 23 maart 1994, 14.30 u.
Cécile Michel (ULB)
Le théâtre et la guerre: l'institution théâtrale à Bruxelles pendant l'occupation allemande.

Woensdag 20 april 1994, 14.30 u.
Peter Romein (RIOD, Amsterdam) en Bruno De Wever (RUG),
Recente geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog in België en in Nederland.

Woensdag 4 mei 1994, 14.30 u.
Michel Apers (Nationale Dienst voor Filmclubs),
Over de invloed van de naoorlogse realiteit op de cinematografische fictie in de periode 1945-1960.1945-1960.

De seminaries grijpen voortaan plaats in de WILLEMSZAAL van het Résidence Palace, Blok C, deur 5, Wetstraat 155, 1040 Brussel

Een knoop in uw zakdoek...

Voor verbouwingswerken zal de leeszaal vanaf 14 december 1993 gesloten zijnop het gelijkvloers. Een noodleeszaal wordt ingericht op de eerste verdieping.

ISSN 0772 - 1196